

СЫРДА

ӨТКЕН

СӨЗСАЙЫС

**ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСТЫҚ МӘДЕНИЕТ
БАСҚАРМАСЫ**

***СЫРДА ӨТКЕН
СӨЗСАЙЫС***

АЛМАТЫ

2009

УДК 398
ББК 82.3 (5 Каз)
С-95

Пікір жазғандар:

Серікбай ҚОСАН,
филология ғылымдарының кандидаты

Асқар ТҰРҒАНБАЕВ,
филология ғылымдарының кандидаты

С-95

Сырда өткен сөзсайыс — Алматы: ARNA-b, 2009. — 344 бет
ISBN 978-601-7221-07-2

Қызылорда облысы әкімдігінің қаржыландыруымен, Қызылорда облыстық Мәдениет басқармасының ұйымдастыруымен, «Мәдени мұра» өңірлік бағдарламасы аясында жарық көріп отырған бұл жинаққа 1979-2006 жылдар аралығында, Қызылорда облысында өткізілген Республикалық, өлкелік дәрежедегі ақындар айтысының мәтіндері топтастырылған. Кітапқа енген 41 ақынның 33 жұп айтысы бұрын еш жерде жарияланбаған. Алаштың астанасында өткен сөз сайысының көркем үлгілері қазақ жырын қадірлейтін жалпы жұртшылыққа арналады.

УДК 398
ББК 82.3 (5 Каз)

АҚЫНДЫҚ ӨНЕРДІҢ АСҚАР ШЫҢЫ

Ақындық өнердің ілкі бастау-бұлағын ұлық тұту, шаршы топқа түсіп, ақборан жырларын селдеткенде, арда шыққан сөз серкелерін ерекше құрметтеу тым ерте замандардан, сонау есте жоқ ескі күндерден бастау алады. Алғашқы дәнекерші-ақындарды Құдайлар дүниесі мен Адамдар арасын байланыстыратын ең ескі тип ретінде қарастырған ғалымдарымыз, ақындық өнердің тылсым қасиеттерге толы орасан қызметіне сан мәрте айналып соққан. Алайда, аталмыш үрдістің өткені мен бүгінгі ахуалының арасындағы шешімі шиеленісті сан-тарау мәселе толық зерттеліп, зерделеніп болды деп әсте айта алмас едік. Алдымызға қойған мақсатымыз айтыс өнерінің арғы-бергі тарихын түгендеп шығу емес — соңғы отыз жыл бедерінде Сыр топырағында болған ақындар айтысының жиналып, хатқа түсу, сақталып, насихатталу мәселесіне қатысты азын-аулақ ойымызды ортаға салу болғандықтан, импровизаторлық өнерге қатысты өзекжарды мәселелерді жиыстыра тұрып, кейбір жайттарды ғана шолып өтпекшіміз.

1943 жылы Қызылордада бірінші рет өткізілген ақындар айтысы сұрапыл соғыстан жігері жасып, әбден мұқала бастаған халықтың рухын көтеріп, тылдағы еңбеккерлерді ерен ерлікке жұмылдырған, шерлі көкіректерге үміт сәулесін ұялатқан ерекше жиын болды. Бұған дейін қазақ арасында мазмұн-мағынасы руаралық талас-тартыстарға, ел жуандарының бәсеке-билігіне, ірілі-ұсақты өлеуметтік мәселелерге құрылып, осы тұрғыда түйін тарқатқан ақындар айтысы, бұл жолы мүлдем өзге, өзекті мәселе көтерген. Араға жылдар салып, 1945 жылы екінші қайтара өткізілген айтыс, бейбіт елдің шырқын бұзған басқыншы жауды жеңген қаһарман халықтың өлшеусіз шаттығының көрінісіне айналып еді. Содан кейінгі жылдары Сыр топырағында да ақындар айтысы көген кескендей сап тиылған. Өйткені, ұлттың рухын көтеріп, қанындағы бұйығы сезімдерді бүлкілдетіп, батыр бабаларының ерлікке толы жорықтарын, игі-жақсылардың кісілік келбет қалыптастырғыш ерекше қасиетін оятатын бұл өнердің түбір-тегінен қуатты қарудың күшін сезіп қалған Кеңестік идеологияның тыңшылары өздері белгілеп берген шеңберден асырғысы келмей, ақын атаулыны қия бастырмады.

Ұлттық рухымызды асқақтатқан айтыс өнері Сыр бойында араға 34 жыл салып барып, қайта жаңғырған. 1979 жылы Қызылордадағы Асқар Тоқмағамбетов атындағы Мәдениет үйінде Тың игерудің 25 жылдығына арналған облыстық ақындар айтысына Әбдімүтәліп Қыраубаев, Манап Көкенов сынды

айтыскерлер қатысып, алқалы жиынның алдында Сырдың сандақ жыршы-күйшілері өнер көрсетеді. Содан соң, Қазақ ССР-нің құрылғанына 60 жыл толуына орай ұйымдастырылған республикалық ақындар айтысы халқымыздың біраз уақыт бойы тоқырап, ұмытыла бастаған ізгі өнерге деген іңкәр сүйіспеншілігін оятты. Халық жадында қайта жаңғырды. Сол күндердегі сөз сайыстарына үзбей қатыса бастаған аралдық Әбілхан Маханов, Берекет Омаров, Бекбосын Қайрақбаев, Бекұзақ Тәнірбергенов, қазалылық Едіге Кішкенеев, жанакорғандық Есіркеп Қоңқабаев, Әмір Мәжитов, Нұрберген Тастаев, сырдариялық Әбдімүтәліп Қыраубаев, Замадин Ибадуллаев, Серік Өтеуов, жалағаштық Мырзағали Ақжолов, қармақшылық Қали Шыңғысов, шиелілік Арзулла Молжігітов, Махамбетқали Тұрсанов, қызылордалық Ниятолла Раманқұлов, Бибігүл Жаппасбаевалардың есімдері ақындар айтысының тарихынан өзіндік орын алған, өткен жылдардың сөз сайыстары мен бірге, жыр сүйер жұрттың есінде қалған белгілі белестер болды.

Айтыс өнеріне деген көзқарас өзгеріп, Кеңестік идеологияның сені бұзылған соң, республиканың түкпір-түкпірінде жаппай өткізіле бастаған ақындар айтысының алғашқы ұйымдастырушылары ақын Темірше Сарыбаев, фольклор жинаушы Мардан Байділдаевтар болса, кейін қазақтың қабырғалы ақыны Жүрсін Ерман бұл өнерді ерекше шоу-бағдарламаға айналдырып, ұлт өнерінің құлап қалуға айналған тағы бір қабырғасын қайта тіктеді. Осы жолда жан аямай терін төкті. Жанкешті еңбегінің арқасында сөз өнерін селебедей сілтейтін жаңа буын ақындарды тәрбиелеп шықты. Сөйтіп, қазақ айтысының бағын ашып, өркенін өрісті етті...

Сыр өңірінде дамыған суырыпсалма-импровизаторлық айтыс өнері бір кезде өзінің дәстүрлі бұлақ-бастауларынан ажырап қалып, арада ұзақ мерзім өткенде, ескі өрнектің үлгісімен қайта қауышқанда, көптеген сипаттарынан көз жазып қалған еді. Жоғарыда аты аталған айтыс ақындарының дені далалық дәстүрден сусындап, кәсіби айтыс өнерін толық меңгеріп, алқалы жиында еркін көсілген майталмандар емес — жыршы, термеші, әнші, жазба ақындар, Кеңес үкіметі жүргізген қасаң идеология өз мүддесін жырлату үшін айтыс ақындарын қайта қалыптастыруға мәжбүрлеген заманда сахна төрінен табылған жасампаздар.

Шынайы импровизаторлық өнер мен жазба поэзияның тізгінін қатар ұстаған Ерімбет Көлдейбекұлы, Базар Ондасұлы, Шораяқтың Омары, Жүсіп Ешаниязов, Шегебай Бектасұлы, Мәнсұр мен Нартай Бекежановтар, Әлібек Бәйкенов, Әбділдә Жүргенбаев, Төлеубай Үркімбаев сияқты ақындардың үлгісі

кейінгі буынға қаншалықты дәрежеде жалғасқандығы туралы мардымды мәліметтердің аздығын осындай шиеленісті жайттардан іздеген оңтайлы. Сыр бойындағы импровизатор ақындар — Айнагүл Әбуова, Кенжебай Жүсіпов, Әбілхайыр Сыздықов, Серік Ыдырысов, Зухра Төлепова, Лена Әбдіхалықова, Оңталап Нұрмаханов, Жұмабай Шерниязов, т.б. шығармашылығын қарастырғанда осындай мәселелердің әлі де зерттеле, зерделене түскені ауадай қажет. Жинаққа енген аталмыш айтыскерлердің көбісі бүгінде сахна төрінде, шаршы топта айтысуды қойып кеткендіктерінің өзі бұл ойымызға біршама дәлел бола алады. Есесіне, соңғы жылдары облыстағы айтыскер ақындардың қатары Айдос Рахметов, Шымберген Сүлейменов, Мұхтар Ниязов, Мұхтар Қуандықұлы, Нұрмат Мансұров, Нұрдәулет Махамбетов, Еркін Садықұлы, Оразхан Сейілханов, Ерженіс Әбдиев, Дархан Оразымбетов, Сәкен Орынбасаров сынды жана есімдермен толыға бастады. Дәстүр сабақтастығының бұл сипаты, әрине көңіл көншітеді.

Жинақты құрастыру кезінде айтарлықтай қиыншылықтардың кездескенін айтып өтуіміз керек. Кітап дайындалып, айтыс мәтіндері іріктеле бастаған тұста, Сыр бойында өткен І-облыстық ақындар айтысының мәтіндері мүлдем сақталмағандығы анықталды. Әбдімүтәліп Қыраубаев, Әбілхан Маханов, Мырзағали Ақжолов, Қали Шыңғысов, Манап Көкенов, Едіге Кішкенеев, Замаддин Ибадуллаев, Махамбетқали Тұрсанов, Оңталап Нұрмаханов, Бибігүл Жаппасбаева, Серік Өтеуов, Ниятолла Раманқұлов, Бекұзақ Тәңірбергенов сияқты аға буын сөз зергерлерінің айтыстары Мәдениет басқармасына қарасты халық мұрасымен айналысатын мекемеде мүлдем жоқ болып шықты. Амал қанша, көз көрген ағалардың асыл рухына деген ерекше құрмет үшін тағы да өзіміз жинақтаған жеке архив материалдарына жүгінуге тура келді. Тек, Шымберген Сүлейменов пен Руслан Әбілханұлының айтыстарының мәтінінен бастап Сырда өткен сөзсайыс нұсқалары «Халық шығармашылығын дамыту және мәдени-продюссерлік орталығының» қорынан алынып берілді.

Алаш жұртының астанасында өткен сөз сайыс — суырып-салма ақындар айтысының жиырма жеті жылдық тарихын қамтитын қазақтың қанына біткен киелі сөз өнерінің үздік үлгілері рухани кәделеріңізге жарай бергей!

Берік ЖҮСПОВ,
Қызылорда облыстық Мәдениет басқармасының бастығы

ӘБДІМҮТӘЛІП ҚЫРАУБАЕВ ПЕН МАНАП КӨКЕНОВ

Әбдімүтәліп:

Көпшілік сөз кезегін маған бердің,
Сөйлейін азғантай сөз шамам келсе,
Мүтәліп сөзден қалай тоқталады?
Бұл жерде өздерінді аман көрсе.
Мәкеңе қарсылық жоқ қай уақытта,
Қиялдан ойлап сөзді табам десе.

Тың елі түлеп жатқан ұлан ғасыр,
Төгіп тұр осы күнде жыр арнасын.
Көсемі партияның жазып берген,
Уа!, Мәке, оқыдың ба шығармасын?

Кеңейіп осы күні керегесі,
Теңелді бар елменен терезесі.
Тойыңыз жиырма бес жыл құтты болсын,
Тыныңның болып жатқан мерекесі.

Елімнің ертеңі мен бүгініне,
Қаламын қалай қоспай мен әніме.
Той болып мерекелеп жатыр мынау,
Тынымның салсаң құлақ дүбіріне.
Тойыңыз бүгінгі күн құтты болсын,
Мәке, қалай қарайсың бұл үніме?

Тұлпардай бәйге алатын жүрген жарап,
Секілді көленкелі ұзын дарақ.
Майталман өлең айтса сүрінбеген,
Талайдың шауып жүрсін алдын орап.

Басымыз себеппенен қосылып тұр,
Сынаушы төрағасы отыр қарап.
Сыртыңнан атағынды естуші едім,
Жүрсің бе аман-есен, ақын Манап?

Ақын деп есептемен ешуақытта,
Қағазға жазып алып айтса қарап.
Жығылсаң нардан деген нақыл бар ед,
Өзінмен айтысуға еттім талап.
Көпке ортақ шеберден қол, шешеннен сөз,
Халыққа көрсетейік жатпай қарап.
Өлеңмен талай жерге мәшһүр болдың,
Дегендей қап түбінде жатпас болат.
Ағалық- інілікпен сөйлесейік,
Жел сөзге желікпейік кетіп ағат.

Өлеңің талай жерді жағалаған,
Сондықтан халқың сүйіп бағалаған.
Көбісін айтысқанның жеңіп жүрсін,
Шеніңе анау-мынау бара алмаған.

Таймайтын тақыр мұзда мысал айтсам,
Жорға деп ойлап жүрмін тағалаған.
Адамсың сөзге шебер, өлеңге ұста,
Сондықтан ағаң сені қалап алған.
Айтайын өз жайымды бір-екі ауыз,
Құлақ сал, Манап ақын, қара маған.

Мүтәліп көпті көрген кәрі тарлан,
Бәйгенің өз теңінде алдын алған.
Елудің тоғызында жасым келіп,
Кісі емес шабысынан әлі танған.

Жарысқа бүгінгі күн түсіп отыр,
Бел байлап, «тәуекел» деп ырғи жолдан.
Шамамның келгенінше шарықтайын,
Намысын ешкім беріп алмас қолдан.

Ауданым Сырдария Сыр бойында,
Облыс өзіңе ортақ Қызылорда.
Үш жылда ет пен сүтті артық беріп,
Шығармай Қызыл Туды жүрміз қолдан.

Екі айы осы жылдың қорытындысы,
Ауданым басқа ауданнан озық болған.
Сондықтан облыстың Қызыл Туын,
Тағы алдық мол табыспен етіп қорған.
Желбіреп қос Қызыл Ту қолымда тұр,
Жүйріктің бәйгесі сол ол жасалған.
Шарапат жақсы адамнан дегендей-ақ,
Сөйлеп отыр жаңалығын Жаңақорған.

Манап:

Уа!, халқым, сәлем бердім жалпыңызға,
Кемел жас, терең ойлы қартыңызға.
Алдымен өздеріңе сәлем беру,
Ежелгі ақындық бар салтымызда.

Көп орын, көңілге жыр ұялатқан,
Сауран мен Жаңақорған, Сығанақтан.
Сол жерден сәлем алып келдім бүгін,
Күн сүйген, еңбек өнер жұрағаттан.

Құлан ақын тәлімін жиып алып,
Атақты Әлшекейдің күйін алып,
Қастерлеп аға ұрпақтың мұраларын,
Келгенімді айтпайын бүгін неғып?

Ақынға шалқымаса шабыт келмес,
Бас қостық деген осы, өнер өлмес.
Айтыста тапқырлыққа тәк тұрмаса,
Ешкімге жюри сыйлап бәйге бермес.

Мен емес қарсыластан жасқанатын,
Ұстазым әнші Нартай, Асқар ақын.
Қайтқанмын талай рет дүбірлетіп,
Қазақ, өзбек, қарақалпақ астанасын.

Мәке, інісің бе, ағасың ба?
Отырмын байқай алмай шамасында.

Бас жақты есептесең жас боп қалып,
Отырсың іні-ағаның арасында.

Бұл айтыс жұмбақ емес ашық сыр ғой,
Менің бұл айтқаныма нанасың ба?
Айтысқа бүгін келіп отқан жансыз,
Жүргенмен басқа тірлік саласында.
Ақын болсаң ақ көңіл, жаны сырлы,
Армандаушы ем жақсымен танысуды.
Бұрын-сонды көрмеген қай ағасың?
Сыртекі естуші едім табысынды.

Салыстырып көрейік артық-кемді,
Көнеки, ортаға сал табысынды.
Қорғауға Сырдарияны келген болсаң,
Шынымен қолдан берме намысыңды.
Халқыма жырым мәлім, әнім мәлім,
Талай рет ағымнан жарылғанмын.
Бүгінгі айтыста біз кез кеп қалдық,
Білемін жұртшылықтың сағынғанын.

Партияның қолғанат үгітшісі,
Болған соң жай тасындай жалындадым.
Тік тұрған Алматында талай санлақ,
Айтыстың жеңіп алған қалың бағын.

А!, Мәке, мен көрмеген ақын едің,
Басқамен шатаспасаң неғылғаның.
Кел көне, ақын болсаң қапталыма,
Аптығын басушы едім қағынғанның.

Әбдімүтәліп:

Бар екен інім сенде таудай талап,
Өзінді асқар белге тұрсың санап.
Өзінде бар, өзгеде жоқ деп ойлама,
Мүтәліп мұны естіп жатпас қарап.
Ағаңнан бір ауыз сөз тында, қалқам,

Атағы шығып жүрген акын Манап.
Мүтәліп көпке мәлім болмаса да,
Өзіңмен айтысуға еткен талап.

Теңізге кез боп қалдың, шетсіз-шексіз,
Өзінді қарсы аламын кеме санап.
Ақынға ауып тұрса ықыласың,
Жинадық көпшіліктің бүгін басын.
Ағаңнан жасың кіші боп шығады,
Ағарып кеткенменен кірпік, шашың.

Бұл айтыс бола бермес күнде-күнде,
Барады арқам қызып менің мүлде.
Егерде ағаң адам тани білсе,
Тап биыл сенің жасың елу бірде.
Оздым деп мен айрықша қалың жұрттан,
Халқыңнан ешуақытта күдер үзбе.
Құлақ сал, акын Манап, бір азғантай,
Көрейік өлең айтып бүгін біз де.

10

Айт дедің акын Манап табысыңды,
Азғантай көрсетейін шабысымды.
Атақты Сырдария өзің білер,
Ешкімге жібергем жоқ намысымды.

Қойды айтсам қоң астаудай бәрі семіз,
Көктемде көпшілігі туар егіз.
Жүзіне жүз онбестен алу төлді,
Осылай міндеттейміз бізден негіз.

Өсірген ақтылы қой шопандарым,
Өзіңнің бағылғалы отарларың.
Күндіз-түн қой соңында семіртуде,
Атпенен мініп алып отарларың.
Аудан боп жұмыла бәрі кірісіп тұр,
Айшаның көбейтуге қатарларың.
Ол Айша Еңбек Ері көпке мәлім,

Билесің мен айтпай-ақ тегіс бәрің:
Күйеуін қан майданға аттандырып,
Қабылдап алып қалған отар малың.

Қой қонды жұрттан асып өнім берді,
Жүзіне жүз жетпістен төлін берді.
Атанды құрметпенен Еңбек Ері,
Ақталды партияның сенімдері.
Дегендей Ер Айшаның ізбасары,
Айтуға басқаны да кезің келді.
Жұмаділ Мінайдаров қандай шопан,
Бір күні арнап барып өзім көрдім.

Олардың баққан қойы тіптен күйлі,
«Ауданның чемпионы бұлар», - дейді.
Жүзіне жүз жетпістен төлді беріп,
Үш жылда қора-қора қозыны үйді.

Әбілхан, Дүйсен, Ғани, Манасым бар,
Айтатын бұған қандай таласың бар.
Бәрінің омырауы толған орден,
Қыдырса жарқыратып тағып шығар.

Қалқам, бір азғантай салсаң құлак,
«Ауданда сүт қалай?», - деп қойсаң сұрап.
Атақты Піржанова Баяным бар,
Ағызған дария ғып сүттен бұлақ.

Белгілі Манабаев бір бас малдан,
Жүз бұзау, жүз сиырға жылына алған.
Келіден үш жүз жиырма етке берді,
Табыс деп осыны айтады, міне, малдан.

Даланың түйе малы кемесіндей,
Өркеші асқар таудың белесіндей.
Атақты Әужәмитов Әмірбек бар,
Даланың кемесінің киесіндей.

Алып тұр жүз інгенге алпыс бота,
Келе жатыр осылардан кем өсірмей.
Анасын емін-еркін емген бота,
Бір жылда өсіп шығар енесіндей.

Шапқанда суылдаған күйрық, жалы,
Еті бал, жануардың сүті дәрі.
Сойсаң ет, көлік болар, саусаң бұлақ,
Айрықша сүйкімді ғой жылқы малы.

Жылғадиев жылқышы ата аты шыққан,
Жүз құлын жүз биесі құлындады.
Осылай тапсырманы алып еді,
Міндетін бұлжытпастан орындады.
Сіздерде бұл сықылды кісі бар ма?
Бар болса, Манап ақын, айтшы кәні ...

Манап:

12

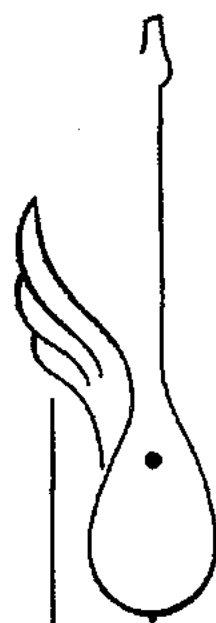
Айтайын ал, Мәке, сізге сөз кезегінде,
Жөн емес айтпай кету кез келгенде.
Білерсің Жаңақорған ауданымда,
Кім қарсы тұрар аға өрлегенге.
Естіп те жатқан шығарсың табысымды,
Шалқыған Шалқиядай кен де менде.
Одаққа атағы бар белгілі ғой,
Курортым шипа болар ем де менде.
Бас ауырып, балтырың сыздағанда,
Оны бара көрерсіз сенбегенде.
Бес аудан аймағына сиып кетер,
Көк теңіз байқап жүрсен жер де менде.
Саға алып Сыр бойынан ағатұғын,
Каналым жарты дария селдегенде.
Үш есе Сырдариядан күріш ексек,
Шығатын сонда төрге сен бе, мен бе?
Қой малым облыста бар ауданнан,
Үш есе сізден артық кем дегенде.
Жатады жер қайысып көктем болса,

Тау мен Сыр арасында төлдегенде.
Күрішші Қамар, Әнуар, Керім, Қамбар,
Арапбекті айтамын ер дегенде.
Камшаттың сінлілері біздер жақта,
Әзия, Айша одан кем келген бе?
Ағалығың бар боп тұр, бүрер едім,
Қаршығадай қоян ап, сермегендей.
Кіші болсаң ұрысатын әдетім бар
Кететін ат сауырына өңгергендей.

Уа, аға, мақтандыңыз, мақтанған жөн,
Орынсыз босқа мақтау жөн келер ме?
Шынымен табыс болмай бос сөзбенен,
Ешкім сене қоя ма, әр дегенге?
Өнер мен еңбек жақтан кезің бар ма,
Ең болмаса, бірер жыл ерлегенде.
Жайың мәлім, ағажан, байқап қара,
Облысың тоспа соғып бермегенде.

Басқарып бір совхоздың асханасын,
Инженер-технолог боп ақша аласың.
Бір жылда атың шықпай ақын деген,
Халқынды елеусіз ғып тастағасын.
«Аға» деп аузым бармай отыр менің,
Басқа айтар ем не деген масқарасын.
Облыс емес ауданның бір мәрте рет,
Не мақтанып шымылдығын ашпағасын.
Қызметіңнің атағын, атын да білмей қойғасын,
Анау-мынау деуіме тәп-тәуір жақсы ағасың.
Әжептеуір «інім» деп отырып-ақ,
Бүркіттей қызыл көрген бас саласың.

Білмеймін қалай, ағажан,
Атағың жүрген білінбей.
Шынымен болсаң атақты,
Ақындардың біріндей.
Әйтеуір айтып жатырсың,
Жел сөзім деп кідірмей.

Байқап айт, отқан ортан,
Өз үйің емес қой.
Манаптың кетші, кәнекей,
Алдында бір сүрінбей.
Мен де сізге қуанам,
Сөз тапқанға мүдірмей.
Бөйге қайда, ағажан?
Жатып алар, жүгірмей.

Мен сізді кінәламаймын,
Жүрсін деп неге еленбей?
Рахмет, жайың бар
Бұл думанға келгендей,
Сөзіңе риза болды інін
Бар екен дәрпің сенердей.
Халыққа қызмет етейік
Нартай менен Кенендей,
Екеумізге жұрт болар
Сол уақытта сенердей.
Олай-бұлай бұлтарсаң,
Ініңнін, аға, жөні жоқ
Дегеніңе көнердей.

Әбдімүтәліп:

Айналайын, Манабым,
Өлеңін тында ағанның.
Шабулы жүрген жүйріксін,
Халыққа артық бағалым.
Құр емес мынау ағаң да,
Қиялдан сөзді табамын.
Қалсам дағы қартайып,
Тұлпардай-ақ шабамын.
Ұят емес пе, Манапжан,
Менсінбей мені қалғаның,
Құлақ салсаң, Манапжан,
Бір азғантай сөзіме.
Таныстырып кетейін,
Осы жерде өзімді.

Мүтәліп деген ақынмын,
Көрініп тұрған өзіңе.
Түскенім жоқ қалай да,
Ортасына кеңестін.
Жамандасан жаманда,
Қара жаяу емеспін.
Өзіндей озған ақынның,
Талайымен теңестім.
Жеңемін деп қалайда,
Алдында аға тұрғанда,
Артында ерген інісі,
Жағаласса жарай ма?

Өлеңмен, Манап ақын, тегістедің,
Жоктай-ақ ауданында кемістерін.
Газеттен жазылатын көріп жүрміз,
Сенің бұл айтқаныңа келіспедім.
Айқай сап домбыра алып отырғанда,
Ойыңнан шыққан екен-ау Түгіскенің.
Және де Сунақата совхозың бар,
Белгісіз қайда еккені күріштерін.
Сүт бермей екеуі де осы күнде,
Белгісіз сауған сүтті кім ішкенін?
Детсадтың балаларынан сұрай қалсаң,
Деп айтар: «шынын айтсам, түк ішпедім».

Өзгентің, Келінтөбе, Сунақатан,
Өзара сынды бүгін айтсақ қатаң.
Қалтырап арық сиыр тоңғаннан соң,
Апарар таразыға жауып шапан.

Көтерем көтермеге зорға шыдар,
Екі жүз алпыс келің зорға шығар.
Ортадан қоңы төмен болғаннан соң,
Қайтадан зияны көп сорға шығар.

Түркістан совхозың тұр жақын Сырға,
Қоймадың мұныңызды неге сынға.

Егіні үш жыл болды бітпей жатыр,
Тұрса да Сыр қасында, зар боп суға.

Алады жүз биеден тоғыз құлын,
Жылдағы әдеті осы дейді оның.
Сексен бестен қозы алар жүз басынан,
Не деген совхоз еді кеткен қырын.

Совхоздың директоры Әбсаматов,
Ойпырмай, қалай шыдар тыныш жатып.
Он жеті ауылшаруашылық машинасы,
Құрыған деп айтады құмға батып.
Манабым, салшы құлақ бір азғантай,
Ағаңнан жеңілерсің карап жатып.
Қырық тоғыз трактордың жиырма алтысы,
Орнында қалған дейді тіпті қатып.
Жиырма машинаның оны жүрмей,
Көргендер жүр осы күні көп таңырқап.

16

Жүрсіздер қалай шыдап бұл ісіне,
Бастықтың осылайша жүрісіне.
Бір миллион алты жүз отыз мың сом,
Бір ғана қарызданған жыл ішінде.
Манап-ау, неғып жүрсің араламай?
Арасын ауылыңның жағаламай?
Мәдениет қызметкері емессің бе?
Жақсыны мақтап, жаманды табаламай.

Осыдан барып бюро құрғызсаң да,
Бастықтың бірлеп шашын жұлғызсаң да.
Жабылып аудан болып болар еді-ау,
Бір жылда аяғынан тұрғызсаң да.

Совхозың, ақын Манап, Төменарық,
Сыр бойын жатқан сол жер түгел алып.
Ағана кезек бермей домбыра алып,
Сөйлегің келіп отыр айқай салып.

Ағаң да бір-екі ауыз өлең айтсын,
Сөзімді тыңда Манап хабарланып.

Совхоздың Төменарық қасындағы,
Ол ұйымдасқан еді ғой басындағы.
Үш жылда төрт мың басқа қойы кеміп,
Жүр дейді Алтыбаев жасырғалы.
Қойы арық, қора нашар, күй жетпеген,
Арығын жануардың емдетпеген.
Арықтан өлген қойды Алтыбаев,
«Өлді, - деп - акті жасатты індетпенен».

Қанаев деген кім еді, дүр шығыпты,
Бұл дүние ұмытыпты тіршілікті.
Тоғыз комбайн, он үш жаткасымен,
Жаткаларға өмірі жазылмайтын зіл шығыпты.
Тозды деп акті жасап барлығына,
Көп мүлік топыраққа түншығыпты.

Манап:

Ей!, Мәке, ісің жоқ қой мақтанарлық,
Жағдайыңды ойлапсың сақтанарлық.
Манаптан қайткенде де құтылам деп,
Газеттен жүр екенсің ақпар алып.
Мейлі, неде болса кеміс болса,
Жасырмастан ауылға ап баралық.

Біз ақын емеспіз ғой таласатын,
Адамбыз ғой, жағдаймен санасатын.
Халықтың қарсы алдында түсіндіріп,
Жүрміз біз партияның саясатын.
Қанша айтқанмен сізде, бізде басшылар бар,
Өзі жүрген жолынан адасатын.

СЫРДА ӨТКЕН
СӨЗСАЙЫС

ӘБДІМҮТӘЛІП ҚЫРАУБАЕВ ПЕН ҚАЛИ ШЫҢҒЫСОВ

Әбдімүтәліп:

Көпшілік, сәлем берем бәріңізге,
Кемел жас, терең ойлы кәріңізге.
Мереке Алпыс жылдық келді, міне,
Сол болмақ жырымыз бен әніміз де.

Бүгін той болып отыр сәніменен,
Шығып тұр бұл өлеңнің бәрі менен.
Көпшілік рұқсат ет мен айтайын,
Манаптың жаңағы айтқан әніменен.

Ақыны, аманбысың, Қармақшының,
Жүрсің бе, қатарында көп жақсының?
Екеуміз екі ауданның ақыны едік,
Мен сенің әріптесің болмақшымын.

Сөйлейік көп алдына келгеннен соң,
Жырлайық әділдіктің қорғап шыңын.
Ауданның жетістік пен кемшілігін
Алдына жайып жұрттың салмақшымын.
Алпыс жыл мерекесі құрметіне
Қолыма домбырамды алмақшымын.

Алпыстың шықтың, халқым, асқарына,
Қонып тұр бақыт құсы бастарына.
Жайдарлы, жарқын жүзді қазағым бар,
Үйреткен үлгі-өнеге жастарыңа.
Өлеңім толқын болып аспанға атты,
Арналған өздеріндей достарыма.
Құрметтеп, дос қуансын табысты айтып,
Дариядай бақытымның тасқанына.
Елімнің ен байлығы арта бермек,
Партия, үкіметім басқаруда.
Қаз тұрған кеше ғана жайлау еді,

Қарандар, қарыш қадам басқанына,
Жер жүзі таң қалады осы бүгін,
Қазақтың талай белден асқанына.
Шығардық уран, темір, мұнай, көмір,
Алтын, мыс жарқыраған тастарым да.
Әдейі арнап тұрмын бұл сөзімді
Бақытты өздеріндей достарыма.

Әр елдің бар қанатты көп ұлдары,
Сәлем алып, бізден ұшар аспанына.
Жол сілтеп келешекке бағыттап тұр,
Партия күндіз-түні қастарында.
Космонавт бізден ұшып, бізге қонған,
Бірнеше ай шарықтаған аспанында,
Көсемнің жүз он жылдық мерекесі,
Тойланып жер жүзінде жатқанында
Оныншы бесжылдықтың қорытындысы,
Шабытпен еңбек еткен жастары да.
Жеңістің отыз бес жыл толуына
Бейбіт ел қуанышпен шаттануда.
Алдымда XXVI съезі бар партияның,
Жер жүзі құлақ қойып тоқталуда.
Айтпады Манап неге, мен таңғалдым,
Облыс сахнасын ашқанында?

Елім бар бейбіт өмір сүріп жатқан,
Ерім бар кеудесіне орден таққан.
Жерім бар ел байлығы қойнауында,
Дарияның ортасынан шалқып аққан.

Француз болсын мейлі, испан, латын,
Біледі барлығы да қазақ атын.
Бас иеді, көре қойса құрметтейді,
Туысқан, бауырластай болар жақын.
Адам жоқ танымайтын айта қойсан,
Әуелбек ағамыз бен Асқар ақын.
Себебі, данқы шыққан бұл кісілер,
Жер-жердің көріп жүрген ғаламатын.

Көпшілік, табыстарың шарықтасын,
Ән мен күй осындайда қалықтасын.
Қарт ақының ортаңа шықты бүгін,
Сөйлеуге екі сағат жалықпасын.
Табиғаттың маған берген қасиеті,
Білемін, өлең айтсам тарықпаспын.
Қалижан, аманбысың, замандасым,
Сөзі өткір, ойы терең ақ алмасым.
Қашаннан озып жүрген жүйрік едің,
Тап бүгін атың қалай шаба алмасын.
Деген бар топта сөйлер шешен кісі,
Шын ақын неге сөзді таба алмасын?
Есімім Қыраубаев Мүтәліпін,
Өз жайын әріптесім хабарласын.
Айтысып көп ішінде тұрғаннан соң,
Бұл өлең саған да сын, маған да сын.
Қолыңа домбырасы тие қойса,
Білдің бе, ағаң өлең таба алмасын?
Сырдария ауданынан келдім бүгін,
Өлеңім - арнайтуғын соған жырым.

20

Айтысып енді екеуміз кез келіп қалдық,
Сайрасын бір азғантай қызыл тілім.
Қай уақытта шабыс болмай, табыс болмас,
Айтайын сол табысты енді бүгін.

Қали:

Мүтеке, біраз жайды баяндадың,
Күшіңнің салып бәрін аянбадың.
Намысын қорғап облыс, ауданның да,
Ақынсың аралаған ой орманын.

Бәріміз Сыр бойының ақынымыз,
Сыр бойы қастерлеген ата ұлымыз.
Айтысқақ айтысамыз кіммен тағы,
Оған жетер, білеміз, батылымыз.

Бұл істе менің-дағы үлесім бар,
Еңбекте қарқын бермес үлесім бар.

Санамда коммунистік қоғам болса,
Аузымда Лениндей ұлы есім бар.

Айт десең, ақын інің айта алады,
Мықтылық осындайда байқалады.
Аулымда Қасымтайдай ерлерім бар,
Ерлігін Маресьевтің қайталады.

Тәйімбет ешбір жаудан қорықпаған,
Сазайын жаудың беріп соғымдаған.
Ауданда ерлерім көп, оу, Мүтеке,
Бесжылдықты төрт-ақ жылда орындаған.

Ақындар ел намысын көп жырлаған,
Айта алам ол ерлерді бір ғалам деп.
Омар мен Балқы Базар, Кете Жүсіп,
Мақтанам жерлесім деп Тұрмағамбет.

Дүрлерден данқы шыққан тәлім алдым,
Жырымды жыр күмбезден жонып алдым.
Осындай айтысқа да келгенімде,
Мен неге сөз таба алмай қамығармын.

Дауысым сол дауысқа қосылмай ма?
Мүдірмей кездесек те тосын жайға.
Ақын аға, өнерде сайысайық,
Мүдіріп тоқтап қалма осындайда.

Мүтеке, айып етпе мақтанды деп,
Бар сырын мына інің ақтарды деп.
Ал, енді жүлде алған ақынсың ғой,
Құрулы шап еткізбе қақпанды тек.

Бәрібір қақпаныңнан сескенбеймін,
Сізбенен осы жолды кезсем деймін.
Кездескен кемшілікті осындайда,
Өзінмен ақылдасып шешсем деймін.

Әбдімүтәліп:

Ақын ба әділ сөзге тоқтамаған,
Ақынның айтқан сөзі хатта қалған.
Шырағым, байқауымша айтып тұрсың,
Аулында өлеңінді жаттап алған.

Қуанып қиялдан сөз тапқанынды,
Мақтандың айтып өлең жатқанынды.
Және де уайым қылып сен отырсын,
Аяққа құратұғын қақпанымды.

Ақынның айтқан сөзі өткір алмас,
Шын ақын ойдан өлең таппай қоймас.
Қашаннан қасиеті ақындардың
Бір сөзі бір сөзіне шығар жалғас.
Ал енді ол сөзінді қоя тұрып,
Ауданыңның табысын айтпай болмас.

22

Қали:

Осындай топ алдында басқалардың,
Өзімді бой көтеріп баптағанмын.
Сынынды айта берші, ақын аға,
Мен неге жасқанамын, сақтанамын.

Колхоз бар Аманкелді атындағы,
Ол өзі алыс емес жақын маңы.
Шопаны сол совхоздың Түймебай бар,
Бізге айтып бар жағдайын қатырғаны.

Базаркүл жұбайы оның Батыр ана,
Барғаның ол жерге де мақұл, аға.
Анаға көп жағдайлар жасалмапты,
Шығарда білген дұрыс, сахнаға.

Ауданың алыс емес осы жерден,
Қаланың байқалады көшіне ерген.

Сізді іздеп барғанымда мас боп жүрген,
Жүре алмадым аяқ алып есіл ерден.

Бар екен жол бойында,
Ол өзі исполкомға таяу ғана.
Мастарды «қайда екен?» деп іздей қалсан,
Табасың көп ұзамай жаяу ғана.

Көре кет барсаң егер тазалықты,
Күл-қоқыс орталықты, базарынды.
Қайтсін байғұс, тілшілер бұл жайынды,
Газетте «Ақтайға ашық хат» жазылыпты.

Айт десен, ақын аға, айта берем,
Найзамды ұштаймын да, қайта кірем.
Қақпанды шап еткізем деп отырсыз,
Жасың үлкен болса да, «байқа»- дер ем.

Әбдімүтәліп:

Өлең бе мынау сөзің далбаса ма,
Өлең деп айтқаның бұл жараса ма?
Өлең емес екендігін ақын білер,
Көпшілік мұны тон деп санаса да.
Екі ақын сөйлеп сөзге таласады,
Қалидың әңгімесін байқадың ба?
Мен қалдым естігенде тамашаға.
Дастарханда айтатын өлең екен,
Көпте емес айтатұғын оңашада.

Көріп тұр кемшілікті көзім дейсің,
Ақындық айтып тұрған сөзім дейсің,
Өзінді өзің қанша көтергенмен,
Сен маған шын ақын болып көрінбейсің.
Айтайын ауданынды мақтан көрген,
Қанша сен мақтасаң да семірмейтін.
Аурумен қыра жаздап биыл бәрін,
Бұзауы көп өліпті сиырлардың.

